

KULTURNA DEMOKRATIJA U ZAPADNOJ EVROPI

Nakon niza društvenih, političkih i privrednih promena u Evropi, društvo je ostalo dezorijentisano; ono traži nove smerove, lišeno delotvornog vođstva ili putokaza. Stotine miliona Evropljana izgubile su ličnu sigurnost i sposobnosti neophodne za opredeljivanje u kulturi. Evropski čovek je stoga suočen s krizom kulturnog identiteta.

„Kulturna demokratija” teži da ljudima pomogne da ustanove i razvijaju vlastite moći, da razviju veću svest o sebi samima i veću sposobnost samoodređivanja pomoću postupaka socio-kulturne animacije i naglašavanjem vrednosti čovekove celovitosti unutar društva. Kulturna demokratija je stavila naglasak na preispitivanje kulturne politike koja je sada stigla na raskršće, te je sada, po mome uverenju, njen zadatak da ponudi razrešenje krize kulturnog identiteta.

Zapadnoevropsko društvo je tokom sedamdesetih godina pokušalo da izmiri na izgled neusaglasive pojmove „demokratizacije (nasledene) kulture” i „kulturne demokratije”: ovo je zbunjivalo i pro-uzrokovalo je akutnu krizu identiteta, koja je, u suštini, *jezička, strukturalna i pojmovna*. To je, takođe, doprinelo krizi kulturne *politike* što odražava političku i ekonomsku nesigurnost koja odlikuje savremeno društvo. „Kulturna demokratija” danas nije opremljena za rešavanje ovih kriza: *da bismo išli napred, moramo preispitati osnovne ciljeve kulturne politike.*

Polazna tačka *jezičke* reforme valja da bude sama „kulturna demokratija”. Umesto o „kulturi” možemo, na primer, govoriti o „načinu života

---

zajednice" i „kvalitetu života" kako bismo proširili svoju svest o međusobnoj povezanosti kulturnih, društvenih, političkih i privrednih delatnosti. Želja da se kulturnom akcijom poboljša kvalitet života može se tako sagledati kao *razvojni aspekt načina života*. Slično ovome, „demokratija" možda nije najpogodnija reč za onu vrstu društvene organizacije koju zamišlja „kulturna demokratija". „Vladavina naroda, u ime naroda i za narod" ne uključuje građane onoliko prisno ili neposredno kao što bi to moglo biti, jer podrazumeva da će se pravila vladanja stvarati *stepen dalje od samih ljudi*. Praktični rezultat prenošenja funkcija jeste otuđivanje javnih poslova i njihovo svrstavanje u jedno specijalizovano područje. „Kulturna demokratija" predviđa veću zastupljenost građana u organima vlasti tako da svako može neposredno izraziti sebe: „vladavina u ime naroda i za narod", ali, možda, ne i *vladavina „naroda"*.

Trenutno, oni koji odlučuju opskrbljuju društvo unapred smišljenim obrascima načina života. Gledano dugoročno, kulturna demokratija podstiče ljude da traže nešto više od ove jednostavne slobode izbora, da sami određuju vlastiti stav prema kulturnim vrednostima i da usvoje jedan promišljeniji pristup planiranju, razvoju tih vrednosti i upravljanju njima. Stoga je očigledno da za nas „kulturna demokratija" podrazumeva *participativan način života* čija je prva briga razvojni ciklus u kojem se javljaju nove kulturne mogućnosti (za poboljšavanje kvaliteta života kulturnom akcijom) i razvijaju se sposobnosti za njihovo ostvarivanje. To podrazumeva *premeštanje vlasti*, što znači sagledavanje društva na nov način — novo viđenje načina života.

Stoga će i naši tekući ključni izrazi kakvi su „zajednica", „vaspitanje" i slični, dobiti nova značenja, postaće novi orijentiri za smeštanje ovih presudnih pojmova u intelektualni koordinantni sistem. Da li je, na primer, „obrazovanje" proces učenja ili nastavni proces? Ljude „obrazovanje" izvodi iz detinjstva, neznanja, praznine, u znanje, kultivisano ponašanje, svest, te se proces *učenja* može smatrati sredstvom odrastanja (ostvarivanje mogućnosti i razvoj poštovanja), a *nastavni proces* postupkom socio-kulturne animacije gde, predlažem, glavni naglasak ne treba da bude toliko na usvajanju *činjenica*, već na posedovanju i razvijanju smisla za *metodu*.

Svrha uspostavljanja jednog novog kulturnog jezika biće da kulturnim radnicima omogući da *nanovo protumače ciljeve kulturne demokratije*, polazeći od preispitivanja tekstova, jezika i sistema. Tako će postojati delotvorna volja da se intelektualni izrazi kulturne politike i zakona preobražavaju u živu stvarnost, merljivu poboljšanjem načina života.

Značajna tekovina sedamdesetih godina bilo je znatno šire uključivanje građana u proces donošenja odluka putem *konsultacija* koje često podržava zakonodavstvo. Glavno ograničenje ovog postignuća je, čini mi se, što se — mada su proširene mogućnosti za obraćanje i obuhvatanje konsultovanjem — nije raspravljalo o *neposrednom* uključivanju građana. Prenošnje same funkcije odlučivanja i sprovođenja politike i strategije znači da građani, opšte uzev, ne vladaju, nemaju osnovnu kontrolu nad okolnostima svog načina života. Ova verzija kulturne demokratije nema stvarno dejstvo.

Ukoliko društvo teži ambicioznijim vidovima kulturne demokratije, biće neophodne *nove strukture* kako bi se obezbedilo šire zasnovano upražnjavanje vlasti, kako bi se stvorile mogućnosti za neposredno učešće u odlučivanju. Takve strukture bi otud predstavljale „novo videnje demokratije”. Proučavanju takvih struktura valja posvetiti veliku pažnju kako bi se razjasnili mehanizmi za nadzor i uravnotežavanje nužni za njihovu delotvornost i da bi se omogućilo ispoljavanje slobodne volje u okviru odgovornosti.

Ja verujem da je ključ za ovako shvaćenu uspešnu kulturnu demokratiju — delotvorna *decentralizacija kulturnih inicijativa*. Kao i na ostalim područjima društvene delatnosti, *kulturna decentralizacija* se primenjuje širom Zapadne Evrope, ali — iako je često ostvarivana upečatljiva mera *prenošenja ovlašćenja i konsultovanja* — postignuti su samo sporadični uspesi kad je posredi *učešće*.

Kada je posredi decentralizacija kulturnih inicijativa, prvenstveno nas zanima *društvena decentralizacija* odlučivanja i njegovo prenošenje u *nove participativne strukture*. Tako kulturna decentralizacija radi na stvaranju novih centara: to je proces lokalizacije i teži vraćanju izvesnih tipova vlasti — i moći — pojedincu unutar male zajednice. Teorijski, opšti smer kulturne decentralizacije jeste *jačanje lokalnih i regionalnih zajednica* a da se pri tom ne oslabi nacionalna vlast. Kao tehnika podsticanja kulturne demokratije, kulturna decentralizacija je odraz jednog novog stanja duha, nov vid prelamanja kulturnih energija. Ona se prvenstveno bavi ljudima i stoga na njen tok više utiču ličnosti no institucije; veoma utiče učešće u drugim javnim poslovima, a naročito u odlučivanju o životnoj sredini; ona je, sama po sebi, „obrazovni” proces u kojem se lično iskustvo menja u odgovor na opazive promene načina života; stoga je veoma zaokupljena problemom kulturnog identiteta.

Prirodno poprište za ovaj (socijalno/participativni) tip decentralizacije nalazi se na nivou lokalnih (tj. opštinskih) vlasti. Širom Zapadne Evrope, u zavisnosti od tačne strukture lokalne, regionalne i centralne vlasti, od nivoa i sistema zastupljenosti građana, od istorijskog razvoja načina života i od tekućih uticaja na njega koji dolaze iz same zajednice i spolja, građani i vlasti stupaju u međudejstvo na brojne i različite načine.

Međutim, unutar ovog spektra stavova mogu se uočiti izvesne konstante koje se tiču administrativnih i proceduralnih aspekata kulturne demokratije i uvođenja kulturne politike na lokalnom nivou. Te odlike su:

- 1) preliminarno predstavljanje određene politike;
- 2) podsticanje *percepcije* kod učesnika;
- 3) otvaranje *dijaloga* između građana i vlasti (prvi stupanj *učešća*);
- 4) uvođenje *planiranja* na temelju partnerstva organizacija i vlasti (drugi stupanj *učešća*);
- 5) utvrđivanje *sredstava* i *sposobnosti* zajednice koji se mogu koristiti i razvijati;
- 6) stvaranje kulturne *politike* i ostvarivanje kulturne strategije (treći stupanj *učešća*);
- 7) zajedničko odlučivanje o stvaranju, vođenju i razvijanju decentralizovanih struktura (četvrti stupanj *učešća*).

Svi sadašnji putokazi ukazuju na potrebu tačnog utvrđivanja tačaka gde treba premestiti vlast i moć, kao i na način na koji treba obaviti to premeštanje. Uz veoma malobrojne izuzetke, evropske reforme lokalne i regionalne vlasti nisu uspele da građanima uključe kao ravnopravnog partnera, osim na najnižem nivou. Isti putokazi nagoveštavaju da se žiža nalazi na nivou *opštine* koja se temelji na zajednicama gde se pojedinci mogu prepoznati i ceniti. Lokalne umetničke delatnosti odvijaju se na nivou ulice ili naselja — stoga je logično da participativne strukture budu utemeljene na tom nivou. Istovremeno, nužno je neposredno proširiti učešće građana — od opštinskog sistema do regionalnog nivoa — kako bi se obezbedilo da mogu doprinositi odlučivanju o supralokalnim pitanjima. Lokalna zajednica i region su tako poprište procesa kulturne demokratije.

Kako će se ostvariti nužne reforme? Mogu li „kulturni demokrati“ preobraziti institucije? Premeštanje vlasti će se, verujem, postići — ako se uopšte postigne — jednim vidom *društvene decentralizacije* koja će vertikalne strukture — s njihovom tradicionalnom hijerarhijom i uda-

Ijenošću viših zvaničnika — preobraziti u *horizontalne* strukture gde su svi stupnjevi planiranja, odlučivanja i upravljanja dostupni građanima. Takav preobražaj ne mogu „kulturni demokrati” ostvariti sami, ali se bez njih ne može ostvariti.

Sadašnji smer reforme lokalne vlasti u Zapadnoj Evropi teži „načelu partnerstva” koje organizacije pripušta funkciji planiranja. U centralizovanim državama koje već ne poseduju tradiciju dijaloga unutar zajednice ovaj tip partnerstva se možda neće pokazati dovoljno delotvoran: kulturna demokratija iziskuje partnerstvo bez postavljanja uslova koje predviđa učešće građana na svim stupnjevima — i to ne samo kroz konsultovanje već i kroz odlučivanje.

Holandski „sastanci suseda” (*Inspraak*) pokušavaju da stvore ovakve mogućnosti učešća: 1974—75. godine stanovnici grada Apeldorna su se upitali: „Kakav grad želimo? Kako ćemo ga ostvariti?” — što je dijalog koji spaja kulturnu politiku i ambicije građana unutar administrativnog konteksta, međuodnos jezičkih i strukturalnih promena.

Tokom sedamdesetih godina kulturna demokratija se razvila dotle da je načelo učešća građana u planiranju i finansiranju kulture postalo opšte prihvatljivo, mada su malobrojni primeri uspešnog uključivanja građana u odlučivanje. Jezičke i strukturalne promene koje sam predložio verovatno su i poželjne i moguće, no i dalje smo suočeni s problemom socijalne *procedure* i *konceptualizacije*. Ako kulturna demokratija treba da se tokom osamdesetih godina proširi, nisu nužna samo nova oruđa, već i nova metoda koja bi priznavala da kulturna akcija *ima političku vrednost*.

Osnovni problem predstavlja činjenica da je ova vrsta kulturne demokratije o kojoj raspravljamo *sasvim daleka* većini „običnih” građana i tuda većini tela koja odlučuju. Stoga prvi zadatak onih koji se osećaju odgovorni za unapređivanje kulturne demokratije treba da bude: stvoriti kod vlasti i građana klimu prihvatanja i razumevanja za jedan proces koji će, pretpostavlja se, doprineti poboljšavanju načina života svih nas. I opet verujem da je to osećanje lakše ostvariti u *lokalnoj zajednici* i *regionu*, nego na nacionalnom ili međunarodnom nivou.

Jezik i strukture simbolišu unutarnju, intelektualnu, pojmovnu organizaciju. Stoga njihova delotvornost kao društvenih oruđa zavisi od odgovora na pitanja kao što su: „Kakvo društvo želimo?” i „Gde treba da bude smeštena vlast?”

Pri odlučivanju o ovome moramo u svoju sliku sveta uvesti delatnosti koje se (u sadašnjim okolnostima) možda namah ne sagledavaju kao *kulturne*: vidove braka na zapadu Irske; *marché* i *cuisine* belgijske ili francuske domaćice; podatke o broju slušalaca avangardne muzike emitovane preko nemačkog radija; navike zimskog opijanja u severnoj Skandinaviji; jugoslovsku radnu etiku u odnosu spram slobodnog vremena i rasonode; savetovaništa za trudnice u Finskoj. Prihvatiti sve ovo kao delatnosti kojima dominiraju *kulturne* vrednosti, a uz to imaju politički, privredni i socijalni značaj, predstavlja pre *pojmovno* no *jezičko* prilagođavanje.

Slično ovome, svaka strukturalna promena, kakva je prelaz s vertikalnih na horizontalne odnose, zavisi od jednog novog pojma — zapravo, premeštanje vlasti i decentralizacija inicijativa *zbivaju se u duhu* pre no što mogu imati društveni učinak.

Najveća prepreka pojmovnoj promeni jeste pretpostavka da je kulturna delatnost nešto odeljeno, udaljeno od društvene stvarnosti, nešto *kategorisano*. Ovaj promašaj ilustruje zaoštren primer navodnog sukoba između „demokratizovane kulture” i „kulturne demokratije”. Ali zašto bi uopšte postojao neki suštinski sukob? Ova dva pojma su polarizovana, ali u mnogo široj i temeljnijoj raspravi o načinima života jasno je da su oba pojma suštinska i uzajamna: sadašnjost je samo prelazna tačka gde se kristališe prošlost i rađaju buduće mogućnosti.

Kao što primećuje moj prijatelj Žan-Mari Mekli (Jean-Marie Moeckli), „za svaku kulturnu delatnost u nastajanju moraju se uspostaviti uslovi koji će omogućiti dejstvo složenog ugovora slobode i odgovornosti”. Decentralizacija kao „kulturna delatnost” (koja ljude uključuje u stvaranje participativnih struktura) seže u srce kulturne demokratije i stoga je veoma zaokupljena ovim „složenim ugovorom”, ovim sistemom nadzora i uravnotežavanja koji određuje da pored centrifugalne mora postojati i centripetalna sila, jedan sputavajući autoritet koji novostvorenu inicijativu sprečava da odleti u bezvazdušni prostor kulturne anarhije.

Iz prvih faza kulturne demokratije, tokom sedamdesetih godina, proizlazi da je za regulisanje odvijanja ove ambicioznije druge faze neophodan niz mera za nadzor i uravnotežavanje. One se mogu upotrebiti za razrešavanje postojećih dilema obelodanjenih u ovom radu:

(a) Institucionalna dilema

Kulturni dijalog unutar institucija mora biti dvosmeran: ambicija i realnost moraju se steći u premeštenom centru. Kako biti siguran da nove institucije nisu karikatura zamišljenih struktura? Kulturna demokratija neće napredovati ukoliko institucije nisu uistinu čvrsto utemeljene na delotvornom razumevanju i primeni *ključnih pojmova*, to jest, na *priznavanju kulturnog identiteta* i *politici kulturnog razvoja*. Tragajući za smisaonim rešenjima ovih problema, nalazimo brojne nesrećne primere institucija nametnutih bez konsultovanja ili institucija kojima se upravlja bez učešća građana.

S druge strane, grad Bolonja je uzoran slučaj „partnerstva” mesnih vlasti i izbornog tela.

„Sve odluke koje donose mesne vlasti u Bolonji nisu samo rezultat predloga profesionalnih i tehničkih stručnjaka ili upražnjavanja vlasti gradskih većnika, već se donose neprestanim i opštim procesom dvosmernog saopštavanja želja i potreba između stanovnika i vlasti, posredstvom veća kvarta. Iako može izgledati kabast, spor i čak dosadan, ovaj proces ipak dopušta jedan stvaran, delotvoran oblik urbane demokratije” (studija Evropskog saveta, 1976).

Tvrđnja Bolonjaca da formiranje politike zapravo jeste proces odlučivanja tipična je za stav lokalnih vlasti širom Zapadne Evrope — i predstavlja najverovatnije rešenje institucionalne dileme koje može da ponudi sadašnji sistem nadzora i uravnotežavanja.

(b) Dilema vlasti i društvene promene

Kako se politička i kulturna svest ljudi može razviti da bi stimulisala njihov stav prema vlastitom načinu života i kako postići najodgovornije upražnjavanje političkog rasuđivanja?

Nedavnim eksperimentima je utvrđeno da potencijal jedne zajednice da sama sebi pomogne zavisi od jakog rukovodstva dobrovoljnih asocijacija, pri čemu između njih i statutarne finansijera postoje uzajamno poverenje, prilagodljivost, naklonost i razumevanje. Međutim, karakter većine dobrovoljnih asocijacija je konzervativan, a njihovi odnosi s lokalnim vlastima jasno su definisani unutar postojeće strukture finansiranja. Meni izgleda akutniji sledeći problem: kako podsticati nove odnose kroz nove oblike kulturne delatnosti?

Ako postoji „složen ugovor” između dobrovoljnih asocijacija i javnih vlasti, postojaće ravnoteža različitih protivstavljenih oblika unapređivanja kulture — na primer, „demokratizacija” ili „demokratija” se mogu upotrebiti na obostranu korist. Takođe bi postojala pojmovna ravnoteža „dirigizma” (kao autoritarnog oblika društvenog

usmeravanja) i animacije (kao činioca društvene promene).

(c) Dilema planiranja

Jedino razvijene i upućene organizacije mogu učestvovati u složenom planiranju: malobrojni su ljudi, ili grupe, koji poseduju nužnu stručnost ili iskustvo. U većini integriranih sistema planiranja socijalne zaštite konsultacija nije proširena i do učešća, a ciljevi plana utvrđuju se konsultacijom planera i propisanih sektora zajednice.

Postoje, međutim, mnogi primeri mogućnosti učešća u okviru konsultacije: korišćenje malih diskusionih grupa u „ćelijama za planiranje” pruža „običnom” građaninu iskustvo prisnog dodira s ljudima koji se bave planiranjem i razvojem, ali nam ne kazuje kako da motivišemo celokupno stanovništvo. Zanimljiv primer dijaloga u zajednici na čisto kulturnoj ravni jeste sadašnji eksperiment s kružocima koji su doveli do osnivanja muzeja istorije kulture u Ernšeldsviku (Švedska). Kružoci raspravljaju o istoriji kulture u prošlom veku, nanovo otkrivaju učinak industrijske ere na jedno ruralno, klasno podeljeno društvo, i tako identifikuju rukotvorine koje bi mogle sačinjavati vizuelni prikaz ovog preobražaja — ljudi ove zajednice tako stvaraju vlastitu kulturnu instituciju koja se može menjati kako u kružocima budu uočavane nove društvene promene.

Moramo se, međutim, vratiti na činjenicu da planiranje (politike, finansiranja, ustanova, obrazovnih ili razvojnih programa) građanima retko pruža priliku da na odlučujući način učestvuju u formulisanju plana koji će *ograničavanjem slobode izbora uticati na njihov način života*.

Zaključci

Glavna praktična mogućnost koju nudi kulturna demokratija jeste premošćavanje jaza između (a) utvrđivanja i zadovoljavanja potreba ljudi, i (b) osposobljavanja ljudi da usvajaju politiku i metodu vlastitog samoostvarivanja. Prepreke koje valja savladati pre no što budemo mogli da iskoristimo ovu priliku prvenstveno su pojmovne. Kulturna demokratija je iscrpla mogućnosti svoje prve faze. Uspeh druge faze zavisi od sagledavanja činjenice da kulturna demokratija nije *pravo* već *stanje* koje treba ostvariti. U takvom procesu žrtve će biti neizbežne — najverovatnije će pogađati ličnost (unutarnji identitet): izgubiće se izvesna mera lične autonomije ili suvereniteta u zamenu za razvijeniju socijalnu sigurnost koja će se ispoljavati jačim osećanjem zajedništva, većim poštovanjem potreba i ambicija zajednice.

Rešenjem pojmovnog problema ujedno će se rešiti i *proceduralne* teškoće prevođenja ovih mogućnosti u opipljive koristi posredstvom akcije vlasti zasnovane na opštem prihvatanju novih kulturnih vrednosti. Kulturne vrednosti — i politički vrednosni sudovi — čvršće su uspostavljeni i manje elastični među funkcionerima uprave i zakonodavcima no među većinom ostalih građana. Novatori i pokretači se stoga često mogu osećati osujećeni. Povrh toga, kao što sam nagovestio, biće neophodan sistem nadzora i uravnotežavanja za obuzdavanje inače neograničene kulturne slobode, te stoga, izvesna mera osećanja osujećenosti može biti poželjna i, zapravo, produktivna.

Pod uslovom da je društvo pojmovno pripremljeno da čini žrtve kako bi imalo pravičnu raspodelu i podjednaku dostupnost sredstava, žrtve možda neće biti potrebne. Ali pristalice kulturne demokratije moraju praktičnim primerima ubediti građane i vlasti da proces kulturne demokratije poseduje i *vrednost* i *smisao*. Stoga moraju dokazati da se upravni postupci mogu učiniti delotvornijim; da pristup administraciji može biti jednostavniji i pogodniji; da integrisano planiranje nije samo ostvarivo već i da ima prednost nad diverzifikovanim planiranjem; da se tehnologija budućnosti može koristiti za dobrobit zajednice i da kulturna demokratija može lakše zadovoljiti „ćutljivu većinu“.

Kulturna demokratija koju sam ovde razmatrao predstavlja izazov *preovlađujućoj estetici*. Ona nudi *preocenjivanje ciljeva kulturne politike* kako bi se *vaspostavio smer kulturnog razvoja*. Ona podrazumeva da društvo još nije spremno za ovaj preobražaj. Ona se oslanja na decentralizaciju — od „velikog“ državnog aparata ka skupštinama građana — a to je veći korak no što ga Evropljanin može načiniti danas ili sutra. Ona nas podstiče da postavljamo pitanja a da nužno ne nastojimo da dobijemo odgovore, da istražujemo probleme a ne rešenja — da otkrivamo jedno društvo koje nije *idealno ali je ostvarivo*. Ona nastoji na integritetu svih aspekata našeg načina života i smešta podjednaku meru napetosti i osujećenosti na suprotne krajeve društvenog spektra kako bi naš krhki svet održala na okupu. Ona nam nudi priliku da humanizujemo svoju životnu sredinu dajući nam sposobnost da vršimo odgovorne promene i živimo na elastičan, mnogostruk način; njoj je stalo da ne upadnemo u klopku predodređenog procesa ponašanja. Ali, ona ne može *obezbediti* sve ovo, i u najboljem slučaju priznaje da svaka zajednica koja prihvati njen izazov time ispoljava veliku veru.

(Preveo s engleskog BRANKO VUČIĆEVIĆ)